

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ АПН УКРАЇНИ

Зінкевічус Вікторія Олегівна

УДК 378

**ГУМАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ
В УМОВАХ МОДУЛЬНОГО НАВЧАННЯ
СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ**

13.00.04 - професійна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1997

00738258 (X)

УКРОБКС

Робота виконана в Одеському державному університеті
ім. І.І.Мечникова, Міністерство освіти України

Науковий керівник: - кандидат педагогічних наук, доцент
Якубовська Олександра Миколаївна,
Одеський державний університет
ім. І.І.Мечникова
завідуючий кафедрою педагогіки

Офіційні опоненти:

- доктор педагогічних наук, професор
Алексюк Анатолій Миколайович,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, професор кафедри педагогіки
- кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Пуховська Людмила Прокопівна,
Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН
України, старший науковий співробітник лабораторії
педагогічної освіти

Провідна установа:

- Київський державний лінгвістичний університет, кафедра
педагогіки, Міністерство освіти України, м.Київ

Захист відбудеться "26" листопада 1997 року о 14 год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.61.01 в Інституті
педагогіки і психології професійної освіти АПН України /254060,
м. Київ, вул. М.Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань/.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту
педагогіки і психології професійної освіти АПН України
/254060, м. Київ, вул. М.Берлінського, 9/.

Автореферат розіслано « 25 » жовтня 1997 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Цибульська Г.М.

Загальна характеристика роботи

Актуальність та доцільність дослідження.

Гуманізація середньої і вищої школи, зміцнення зв'язку навчання з витокami національної культури вимагають якісного оновлення змісту освіти, підготовки нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня.

У Законі України "Про Освіту" зазначається, що педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійно-педагогічну підготовку, широку ерудицію.

Розв'язання цих завдань можливе за умови оновлення змісту, використання ефективних форм організації навчання, які забезпечуть інтенсивне оволодіння системою знань, формування умінь і навичок спілкування, професійну самоактуалізацію майбутнього фахівця.

Проблема підготовки студентів класичного університету до гуманного педагогічного спілкування є актуальною на сучасному етапі розвитку освіти, оскільки її розв'язання є запорукою встановлення позитивних відносин співробітництва у системах: "викладач - студент", а відповідно, і "учитель - учень".

Питанням спілкування присвячені дослідження філософів, психологів, педагогів, спеціалістів з етики та естетики, однак єдиного визначення категорії "спілкування" немає. Так, В.С.Грехнев, М.С.Каган, О.М.Леонтьев розглядають спілкування як діяльність або її особливий вид, О.О.Бодальов, Б.Ф.Ломов - як сторону соціального буття. Зарубіжні психологи Р.Бернс, А.Маслоу, К.Р.Роджерс розкриття цього феномену тісно пов'язують з особистісним фактором.

Оскільки спілкування постає як найважливіший компонент професійної діяльності вчителя, доцільно звернутися до праць провідних вчених, які розглядають педагогічне спілкування, як взаємодію, що створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів, творчого характеру навчальної діяльності та спрямовану на позитивне формування особистості учня (В.А.Кан-Калик, О.В.Киричук, Н.В.Кузьміна, Л.А.Петровська, І.О.Синиця, П.М.Якобсон).

У пошуках оптимальних шляхів підготовки студентів класичного університету до спілкування на гуманістичній основі важливе значення мало вивчення наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних вчених з *питань підготовки майбутніх вчителів у педагогічних університетах та інститутах* (І.А.Зязюн, М.Б.Євтух, М.І.Шкіль); класичних університетах (А.М.Алексюк, Л.Г.Коваль, В.В.Сагарда, І.Є.Тарапов); зокрема до їх роботи в професійно-технічних закладах освіти

(Н.Г.Ничкало, О.С.Дубинчук); до здійснення модульного навчання (А.М.Алексюк, Ю.О.Устинюк, П.Юцявічене, О.М.Якубовська); до оволодіння дисциплінами психолого-педагогічного циклу (Г.О.Балл, В.А.Семиченко, Т.С.Яценко); до вивчення передового досвіду професійної підготовки в зарубіжних країнах (Л.П.Пуховська, О.В.Сухомлинська, І.О.Тагунова).

Аналіз історико-філософських та психолого-педагогічних досліджень дав змогу виявити, що питання гуманізації педагогічного спілкування ще недостатньо розроблені. Так, не знайшли цілісного розкриття концептуальні підходи до гуманізації педагогічного спілкування студентів університету, дослідження умов, що сприяють організації позитивної взаємодії викладача та студента.

Таким чином, викладене вище зумовило вибір теми дослідження "Гуманізація педагогічного спілкування в умовах модульного навчання студентів університету".

Тема дисертації входить до плану науково-дослідних робіт Одеського державного університету ім.І.І.Мечникова та спрямована на розкриття можливостей модульної форми організації навчання в одному з аспектів становлення та розвитку національної педагогічної освіти.

Об'єкт дослідження: процес гуманізації професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів в університеті.

Предмет дослідження: зміст, форми організації та методи гуманізації педагогічного спілкування в умовах модульного навчання студентів університету.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель педагогічної взаємодії викладача та студентів на гуманних засадах. Розробити методику гнучкого введення дидактичних модулів з педагогічних дисциплін, спрямованих на гуманізацію педагогічного спілкування студентів університету.

Гіпотеза дослідження: педагогічне спілкування студентів буде найбільш ефективним і ґрунтуватиметься на гуманних засадах, якщо в професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя буде використовуватись прогресивна модульна форма організації навчання, яка сприяє:

- ⇒ гуманізації взаємодії в системі "викладач-студент";
- ⇒ переходу студента на позицію суб'єкта професійної підготовки;

- ⇒ переорієнтації його мотивації навчання з “пасивного слухача” на досягнення професійного зростання;
- ⇒ забезпеченню творчого оволодіння студентами провідних ідей та технологій гуманного професійного спілкування вчителя.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження були визначені такі **завдання**:

1. Здійснити історичний та теоретичний аналіз взаємозв'язку основних положень концепцій гуманізації освіти та професійно-педагогічного спілкування.

2. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель професійної взаємодії в системі “викладач-студент”.

3. Визначити основні характеристики модульного навчання та виявити його можливості в гуманізації педагогічного спілкування.

4. Визначити критерії підготовки студентів до гуманного педагогічного спілкування.

5. Підготувати методичні рекомендації для викладачів та студентів із проблем гуманізації педагогічного спілкування.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на провідних положеннях філософії освіти, культурології; теорії пізнання про єдність процесів і явищ, їх взаємозалежність та взаємовплив, діалектичну взаємодію загального і одиничного, цілого і його елементів, суспільних і індивідуальних цінностей; а також про поєднання чуттєвого і раціонального у пізнавальному процесі.

Концептуальні ідеї дослідження. Система професійної підготовки майбутнього вчителя передбачає включення його у процес педагогічного спілкування на засадах загальнолюдських цінностей, глибокої поваги до особистості, її гідності.

Гуманізація педагогічного спілкування буде здійснюватись на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, якщо в професійній підготовці використовувати прогресивну модульну форму організації навчання.

Використання науково обґрунтованих дидактичних модулів сприяє підготовці педагогічних кадрів нової генерації, здатних розв'язувати складні завдання навчально-виховного процесу на засадах співробітництва та демократизації. У зв'язку з цим зростає роль дидактичних модулів з педагогічних дисциплін, що містять нормативну та варіативну складові, спрямовані на формування професійних знань, умінь, навичок.

Система впровадження дидактичних модулів має здійснюватись

на основі гнучкості та врахування індивідуального темпу і варіативності рівня засвоєння студентами навчальної інформації. За цих умов особливого значення набуває методика використання таких освітніх технологій, як прогресивна дискусія, психотренінг, моніторинг, релаксація психофізичної сфери тощо.

Теоретичну основу дослідження склали психолого-педагогічні концепції розвитку особистості на гуманній основі, фундаментальні праці сучасних вчених щодо особливостей формування особистості вчителя в процесі педагогічної підготовки (А.М.Алексюк, Є.В.Бондаревська, І.А.Зязюн, Н.В.Кузьміна); ідеї демократизації та гуманізації вищої освіти.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки вихідних положень використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів: історико-педагогічний аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури та інших джерел з проблеми дослідження; вивчення та узагальнення досвіду роботи викладачів; монографічний опис, інтерв'ювання та анкетне опитування студентів, учителів, учнів; метод експертних оцінок, спостереження та аналіз педагогічних явищ, процесів, ситуацій; метод репертуарних ґрат. Обробка результатів дослідження здійснювалась за допомогою математичних методів.

Дослідження проводилось у 1991 -1997 роках у три етапи.

Перший етап (1991-1992 рр.) - визначення об'єкта, предмета дослідження, його мети і завдань. Проведення історичного та теоретичного аналізу взаємозв'язку між основними положеннями концепції гуманізації освіти та професійного спілкування, розроблених у філософських та психолого-педагогічних працях. Усвідомлення структури та розкриття основних функціональних можливостей педагогічного спілкування в гуманізації взаємодії викладача та студентів.

Другий етап (1993-1994 рр.) - проведення пошукового експерименту, в процесі якого визначались зміст та можливості модульної форми організації навчання в гуманізації педагогічного спілкування студентів. Розкривались та науково обґрунтовувались змістовні ознаки, принципи функціонування, організаційно-методичні передумови введення дидактичних модулів з педагогічних дисциплін.

Третій етап (1995-1997 рр.) - проведення дослідно-експериментальної роботи з перевірки ефективності дидактичних мо-

дулів з педагогічних дисциплін, насамперед курсу "Основи гуманізації педагогічного спілкування", у ході якої перевірялась висунута гіпотеза, узагальнювались і оформлялись результати дослідження, розроблялись матеріали для методичного посібника та рекомендації для викладчів, учителів, студентів з проблем гуманізації педагогічного спілкування.

Дослідно-експериментальна робота охоплювала 1200 викладачів, студентів, учителів, учнів і проводилась на базі трьох інститутів та семи факультетів Одеського державного університету імені І.І.Мечникова, гімназії № 8 м.Одеси, дитячих літніх оздоровчих комплексів. У формуючому експерименті брали участь 90 студентів геолого-географічного факультету Одеського державного університету ім.І.І.Мечникова.

Наукова новизна роботи: вперше теоретично обґрунтовано і розроблено теоретичну модель професійної взаємодії в системі "викладач-студент" в умовах модульного навчання. Подальшого розвитку набули положення щодо виявлення можливостей модульного навчання в гуманізації педагогічного спілкування, удосконаленні професійно-педагогічної підготовки студентів на основі введення дидактичних модулів з педагогічних дисциплін.

Теоретична значущість полягає в історико-теоретичному обґрунтуванні основ педагогічного спілкування в контексті концепції гуманізму; у розкритті функціональних можливостей та структури гуманного спілкування викладача зі студентами; теоретичному й експериментальному обґрунтуванні дидактичних модулів з педагогічних дисциплін, що сприяють гуманізації педагогічного спілкування.

Практичне значення дослідження полягає в розробці програми індивідуального просунення студента, що базується на зоні найближчого професійного розвитку, яка може використовуватись викладачами та майбутніми вчителями для гуманізації педагогічного спілкування. Розробці методичних рекомендацій щодо діагностування готовності майбутніх фахівців до гуманізації педагогічного спілкування. Матеріали дослідження можуть бути використані у викладанні гуманітарно-педагогічних дисциплін у вищих закладах освіти.

Впровадження результатів дослідження. Основні висновки та рекомендації дослідження впроваджені та використовуються в навчальному процесі Одеського державного університету при викладанні курсів "Основи педагогіки та психології" (довідка про впровадження № 4 від 9.10.97), "Основи гуманізації педагогічного спілкування" (довідка

про впровадження № 04/12 від 12.10.97; № 06/24 від 11.09.97); "Заочна школа педагогічного спілкування" (довідка про впровадження № 15 від 14.05.97; № 3 від 15.09.97) та "Культура мовлення" (довідка про впровадження № 5 від 26.09.97) - в Українській національній гуманітарній гімназії № 8 м. Одеси.

Особистий внесок здобувача полягає в розробці матеріалів для первинної діагностики готовності майбутніх учителів до здійснення позитивної професійної взаємодії; підготовці методичних рекомендацій щодо гнучкого введення дидактичних модулів з педагогічних дисциплін в професійну підготовку студентів до гуманного спілкування.

Вірогідність результатів дисертаційної роботи забезпечена методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних позицій дослідження, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його предмету, меті і завданням, відповідністю запропонованих методів і методик дослідження його цілям, репрезентативністю отриманих результатів.

На захист виносяться:

1. Категорія "гуманізація педагогічного спілкування", як складова професійно-педагогічної підготовки та соціально-значущого розвитку студентів.

2. Теоретично обґрунтована та експериментально перевірена модель педагогічної взаємодії викладача та студентів.

3. Дидактичні модулі з педагогічних дисциплін, спрямовані на гуманізацію педагогічного спілкування студентів.

Апробація результатів дослідження здійснена шляхом їх опублікування у наукових та науково-методичних виданнях, викладення у доповідях, повідомленнях на міжнародних науково-практичних конференціях: "Взгляд в будущее: молодежь, общество, цивилизация" (м.Одеса, 1996 р.); "Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні" (м.Одеса, 1996 р.); "Образование в современном обществе: проблема, теория, практика" (м.Одесса, 1996 р.); на Всеукраїнських науково-методичних конференціях: "Модернізація системи освіти в Україні на засадах національних традицій та етнопедagogіки, гуманізації і демократизації світового досвіду" (м.Івано-Франківськ, 1995 р.); "Университетское педагогическое образование: опыт, проблемы и перспективы развития" (м.Сімферополь, 1996 р.);

Основні результати дослідження знайшли відображення у восьми публікаціях автора (з них чотири одноосібних): 1 науково-методичний посібник, 1 науково-методичні рекомендації; 4 статті у збірниках матеріалів Міжнародних науково-практичних конференцій, 2 статті у збірниках матеріалів Всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура дисертації.

Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (235 найменувань), 17 додатків (59 с.). Загальний обсяг дисертації 256 сторінок . (175 с. - основна частина). У роботі наведено 29 таблиць (15 с.), 14 рисунків (7 с.), 18 діаграм (9 с.)

Основний зміст дисертації

У *вступі* обгрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет дослідження, сформульовано його гіпотезу, мету і головні завдання, визначено методологічні та теоретичні основи, методи дослідження, наукову новизну, теоретичну та практичну значущість одержаних результатів, наведено дані щодо впровадження та апробації, сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У *першому розділі* "Історичні та теоретичні основи педагогічного спілкування в контексті концепції гуманізму" викладено історичний аналіз та теоретичне обгрунтування педагогічного спілкування в гуманістичній парадигмі освіти; визначено структуру та функціональні можливості педагогічного спілкування в організації взаємодії викладача та студентів на гуманних засадах; Схарактеризовано модульну форму організації навчання та розкрито її можливості в гуманізації педагогічного спілкування студентів.

Аналіз наукової спадщини з філософії, психології й педагогіки дозволив простежити історичну еволюцію обраної проблеми і умовно виділити основні етапи розвитку в Україні педагогічної думки та практики гуманістичного виховання.

Перший етап: - накопичення емпіричного досвіду в формі народної мудрості, традицій, фольклору; зародження етнопедагогіки;

- поширення філософських течій, які впливали на становлення гуманістичного менталітету української нації.

Другий етап: - XVI-XVIII ст.: розвиток етико-моральних ідей в освіті

С.Зізанія, П.Могили, С.Калиновського, М.Козачинського, Г.С.Сковороди, які звертали увагу на значущість у вихованні поваги та любові до особистості дитини і підкреслювали, що чуйність, гуманність може виховувати тільки той учитель, якому ці якості глибоко притаманні.

-XIX ст.: філософські та соціально-педагогічні праці Б.Д.Грінченка, М.С.Грушевського, М.П.Драгоманова, М.І.Пирогова, які пропагували демократичний та гуманістичний розвиток українського народу, особливу увагу приділяли взаємовідносинам, взаємодії вихователя і вихованця, що базуються на взаємодовірі та взаємоповазі.

Третій етап - XX ст., 30-80 роки:

а) філософські та психолого-педагогічні праці В.І.Вернадського, Г.С.Костюка, І.О.Синиці, В.О.Сухомлинського, Я.Ф.Чепіги, у яких віддається пріоритет гуманістичним цінностям в педагогічних системах і конкретній діяльності вчителя, студента, вчителя. їх взаємодія та взаємостосунки тісно пов'язуються з віковими та індивідуальними особливостями учня, духовним зростанням педагога, його педагогічною етикою, тактом та майстерністю.

б) розвиток ідей російських філософів, педагогів, психологів Б.Г.Ананьєва, М.С.Кагана, Н.В.Кузьміної, О.М.Леонтьєва, Б.Ф.Ломова, В.М.М'ясищева, які поширили український науковий досвід, що допомогло розглянути феномен гуманного підходу до спілкування з різних сторін;

в) прогресивні ідеї зарубіжних психологів Е.Берна, А.Маслоу, К.Роджерса, які базувались на підставі загальнолюдських цінностей, глибокої поваги до особистості, її гідності, в яких людина представлена як найвища цінність, надали можливість для розвитку гуманістичної психології.

Четвертий етап - XX ст., 91 р. - сьогодення: продовження інтеграції накопичених теоретичних уявлень, що базуються на гуманістичній парадигмі в освіті та

наукових теоріях міжособистісного спілкування в таких напрямках:

- загальнофілософський - О.Г.Злобіна, І.А.Зязюн, М.С.Каган;
- загальнопсихологічний - О.О.Бодальов, О.В.Киричук, О.О.Леонтьєв, Б.Ф.Ломов, В.А.Семиченко, Т.С.Яценко;
- педагогічний - В.С.Грехнєв, В.А.Кан-Калик, Л.Г.Коваль, Н.М.Тарасевич, І.М.Шиянов.

Аналіз вищевикладеного дозволив знайти взаємозв'язок між основними положеннями концепції гуманізації освіти та педагогічного спілкування, а також розглянути базові категорії дослідження.

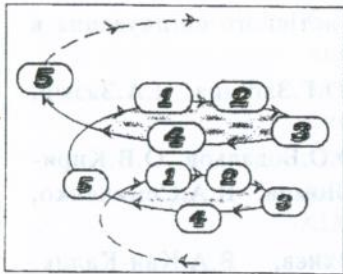
Враховуючи сучасні психолого-педагогічні підходи до сутності педагогічного спілкування у вищому закладі освіти (О.О.Бодальов, О.М.Леонтьєв, В.А.Кан-Калик, М.Д.Нікандров, Н.М.Тарасевич), цю категорію ми визначили таким чином:

“педагогічне спілкування”-організований на наукових засадах процес обміну професійною інформацією, спрямований на досягнення оптимальної взаємодії суб'єктів навчальної діяльності з метою сприяння якісній освіті і гуманного розвитку індивіда.

“гуманне спілкування” - це таке спілкування, в якому для кожного, хто бере в ньому участь, всі інші люди, з якими особистість спілкується, являють високу цінність. І це ставлення особистості до інших як до вищої цінності знаходить своє відбиття в образах сприйняття, уявленнях пам'яті, в її емоційному відношенні до цих людей, а також у формах її взаємодії та спілкування з ними.

У роботі розглянуто основні *функції спілкування* та їх класифікацію, до якої віднесено: інформаційну, інтерактивну, перцептивну (Г.М.Андрєєва), креативну (Д.Б.Паригін), мотиваційну (В.М.Панфьоров), комунікативну, регулятивну та сугестивну (О.В.Киричук).

Беручи за основу компоненти педагогічної системи Н.В.Кузьміної (проектувальний, конструктивний, комунікативний, організаційний, гностичний) та структуру педагогічного спілкування В.А.Кан-Калика, ми сконструювали модель професійної взаємодії викладача та студентів (Рис.1).

1. Прогностичне планування педагогом спілкування в системі "викладач-студент".
2. Організація безпосередньої взаємодії на початку спілкування.
3. Рефлексивне управління спілкуванням.
4. Аналіз прийомів та методів здійсненого спілкування.
5. Корекція та перспективне планування спілкування в наступній взаємодії.

Рис. 1 *Модель професійної взаємодії в системі "викладач-студент"*

Враховуючи, що в педагогічній діяльності спілкування виступає як спосіб організації взаємодії та як спосіб розв'язання навчальних завдань, нами означено співвідношення функцій та завдань педагогічного спілкування, що передбачає особистісно-діяльнісний підхід. Це дозволило нам розглянути питання професійних здібностей та вмінь (О.О.Бодальов, А.С.Золотникова, Є.О.Клімов, М.Д.Левітов), що забезпечують позитивну результативність навчально-виховного процесу; гуманістичну спрямованість педагогічного спілкування.

На основі викладеного вище, *гуманізація педагогічного спілкування* розглядається нами як інтегративна частина професійно-педагогічної підготовки та соціально значуща міра розвитку гуманного спілкування студентів, що передбачає:

- 1) професійно гуманістичну спрямованість особистості;
- 2) знання основ гуманістичної психології, педагогіки співробітництва, сучасних теорій педагогічного спілкування;
- 3) розвинуті комунікативно-творчі здібності, вміння та навички професійної самоактуалізації та емоційної саморегуляції;
- 4) позитивну результативність спілкування в майбутній професійній діяльності.

Все це передбачає застосування таких форм організації навчання, які нададуть майбутньому фахівцю можливість здійснити прискорений перехід на позицію суб'єкта професійної підготовки та переорієнтацію його мотивації навчання з пасивного слухача на досягнення професійного зростання. До такої форми організації навчання ми відносимо *модульне навчання*.

Для з'ясування основних понять у вітчизняній та зарубіжній дидактиці стосовно організації модульного навчання нами проаналізовано історію його виникнення та розвитку, розглянуто поняттєвий апарат та змістовні ознаки.

У дослідженні ми спираємось на теоретичні положення розроб-

лені А.М.Алексюком, який в основу модульного навчання покладає принципи самостійної роботи студентів та індивідуального темпу засвоєння навчального матеріалу, свободи вибору, змагальності та варіативності рівня засвоєння.

Це дало змогу визначити основні характеристики модульного навчання та виявити його можливості в гуманізації педагогічного спілкування студентів.

Модульна форма організації навчання - це цілісна система професійної підготовки, що інтегрує у собі відносно достатню сукупність дидактичних засобів та містить: оглядово-установчу лекцію, семінарські, тьюторські, лабораторно-практичні заняття та самостійну роботу студентів;

“дидактичний модуль” - це відносно самостійна частина навчального курсу, що містить нормативну та варіативну складові, спрямовані на формування професійних знань, умінь та навичок .

На наступному етапі дослідження нами обґрунтовано теоретичні основи функціонування, структури та алгоритму побудови дидактичних модулів, які базуються на відносно рівномірному розподілі навчального матеріалу на логічно завершені частини (модулі), що забезпечує системно-структурний підхід.

У роботі визначено дидактичні принципи, що сприяють гуманізації навчального процесу і на підставі яких будуються програми дидактичних модулів. До них віднесено: гнучкість; наявність декількох рівнів організації навчання згідно зі здібностями студентів; присутність нормативної та варіативної частин, цільове призначення навчального матеріалу з урахуванням сполучення комплексних, інтегруючих та окремих дидактичних цілей, повнота матеріалу при відносній самостійності його елементів; здійснення зворотнього зв'язку для оптимальної передачі інформації, контролю та оцінки знань.

На підставі викладеного вище нами зроблено висновок: модульна форма організації навчання найбільш адекватно відображає тенденції гуманізації в системі професійної підготовки студентів до педагогічного спілкування, а саме: орієнтація на особистість студента; розвиток творчих здібностей майбутніх фахівців; простір вибору діяльності та засобів організації свого життя в педагогічно доцільних межах (зовнішня сторона) та усвідомлення своєї цінності, значущості, людської гідності (внутрішня сторона); зміст спільної діяльності стає структурним центром групової активності, кожен має можливість професійної ідентифікації та самоактуалізації.

У другому розділі “Експериментально-дослідницька робота з під-

У другому розділі "Експериментально-дослідницька робота з підготовки студентів до гуманізації педагогічного спілкування (на прикладі дидактичних модулів з педагогічних дисциплін)" здійснено системний аналіз результатів експериментальної роботи.

Проведене констатує дослідження дозволило виявити ряд факторів, що зумовили введення дидактичних модулів з педагогічних дисциплін у професійну підготовку студентів, а саме: недостатність знання сутності, складових компонентів, закономірностей, інтегративних особистісних якостей та технологічних засобів, що впливають на позитивну педагогічну взаємодію.

Серед студентів Так, 78,3% опитаних студентів (від загальної кількості 320 чоловік) не були готові до гуманного педагогічного спілкування, оскільки не мали чітких уявлень з даного питання, а також достатньої педагогічної практики роботи з учнями. Як складний процес, що потребує певного професійного досвіду, визначили гуманізацію педагогічного спілкування 65,2% молодих вчителів.

Результати анкетування 110 учнів; 505 студентів; 85 учителів, надають можливість зробити висновок, що відмінність стилів у педагогічному спілкуванні впливає на оцінку гуманізації психологічної ситуації в учнівському колективі, на гуманізацію цієї ситуації, на оцінку учнем учителя та взаємовідносин з ним.

Так, у ході виявлення рівня тривожності ми отримали такі дані стосовно його підвищення: шкільна тривожність -36,3%; особистісна-50,1%; міжособистісна -65,8% .

Опитування викладачів про ставлення до цих учнів виявило чи повне відчуження, чи негативне ставлення. Тобто, набагато легше спілкуватися з благополучними дітьми, ніж шукати певні форми роботи, залучати їх до спільної діяльності.

Наступним етапом дослідно-експериментальної роботи було вивчення програм курсів, розроблених О.М.Якубовською на основі принципів модульної форми організації навчання з дисциплін: "Педагогіка вищої школи"- 36 годин; "Заочна школа педагогічного спілкування"- 28 годин; "Педагогіка та методика виховної роботи" - 36 годин; спецкурсу для учнів гімназії "Вчимося спілкуватися"- 32 години.

На основі викладеного вище, з урахуванням суб'єктивних та об'єктивних факторів професійного становлення вчителя, було розроблено чотири експериментальних дидактичних модулі курсу "Основи гуманізації педагогічного спілкування"- 32 години.

Підготовка до впровадження передбачала такі етапи:

1.Розробка теоретико-методичного забезпечення (посібники, тести, карти особистісного просування, опорні схеми, таблиці та ін.)

2.Комплектування контрольних та експериментальних груп проводилось на основі результатів тестування (особистісний багатофакторний тест Кеттела), до складу яких увійшли студенти та викладачі. Велике значення як інновації мало включення до тьюторських груп школярів, що сприяло створенню умов, максимально наближених до професійної діяльності. Все це забезпечило здійснення гуманістичного підходу до педагогічного спілкування.

3. Створення комплексу освітніх технологій, спрямованих на вдосконалення комунікативного компоненту, формування гуманістичної особистості майбутнього фахівця.

4. Спостереження і аналіз сформованості педагогічного спілкування у студентів під час педагогічних практик.

Гнучкість даної форми навчання, застосування карт професійного росту надали змогу впливати на особистісне просування кожного із студентів.

Враховуючи гетерогенність тьюторських груп, в процесі вивчення дидактичних модулів використовувались такі освітні технології: прогресивна дискусія, релаксація психофізичної сфери, психотренінг, самодослідження та психолого-педагогічна діагностика, самопрезентація, мікрОВикладання, мозкова атака тощо, що забезпечило не тільки засвоєння студентом знань, формування умінь та навичок, але й створення особистісної, тільки йому притаманної, професійної моделі.

Кожен з трьох дидактичних модулів поділявся на оглядово-установчу лекцію та три тьюторських заняття; четвертий - на два тьюторських заняття та заключну частину всього курсу - педагогічну олімпіаду.

Кожна частина дидактичного модуля мала кількісну оцінку і включала поетапний контроль у ході тьюторських занять; рубіжний контроль наприкінці кожного дидактичного модуля; заключний контроль наприкінці всього курсу.

Порівняльний аналіз, монографічні дослідження свідчать про високий рівень готовності студентів експериментальної групи до: гуманізації педагогічного спілкування - 72,4%; усвідомлення кожним студентом своєї професійної індивідуальності - 89,7%; здатності до самоаналізу - 79,2%; професійної самоактуалізації - 74,2%.

Результати проведеного дослідження дали змогу виявити такі дані щодо готовності студентів експериментальних груп до гуманного педагогічного спілкування:

- наприкінці впровадженого модульного курсу відносини "майбутній учитель - учень" носили характер творчої взаємодії, що далі переросло у спільну роботу на студентських олімпіадах, у студентському клубі "Факел";

- одна третина студентів за прослуханий курс отримали вищі бали;

- після педагогічних практик відмічена позитивна спрямованість на професію вчителя: експериментальна група - 68%; контрольна - 36%;

- відзначено персоналізацію студентів в учнях, що підтверджують уроки, які проводили учні педагогічного класу;

- більшість студентів (91,7%) вважають модульний курс як найбільш дійовий для створення позитивної професійної "Я-концепції", самоактуалізації.

Це дало змогу простежити етапи та ступені професійного зростання студентів на індивідуальному рівні, а також здійснювати своєчасну корекцію наступної роботи. Оцінка результатів дослідно-експериментальної роботи щодо підготовки студентів до гуманного педагогічного спілкування здійснювалась за такими критеріями:

Когнітивні (кількісні показники ефективності процесу навчання). Поповнення (прирошення) знань у процесі засвоєння дидактичних модулів кожним студентом (карти

етичних задач; використання отриманих знань у процесі спілкування з учнями педагогічного класу у системі "вчитель-учень"; ефективність отриманих знань, вмінь, навичок в застосуванні освітніх технологій в період педагогічної практики.

Діяльнісні (ступінь сформованості пізнавальних та практичних загальнопедагогічних вмінь). Засвоєння студентом на кожному тьюторському занятті опорної теоретичної основи вмінь щодо впровадження освітніх технологій; повнота операційного складу вмінь; інтегрованість (комплексність); гнучкість (перенесення вмінь у нові ситуації); дійовість вмінь.

Особистісні (аксіологічний характер навчального процесу). Мотиви навчання та спілкування; характер особисто отриманих знань; зацікавленість процесом спілкування, вивченням дидактичних модулів; етичні настанови у професії; динаміка розвитку професійних знань, вмінь, навичок; характер та ступінь активності в системах "викладач-студент", "студент-учень", професійної самоактуалізації.

Для оцінки готовності студентів до позитивного спілкування на суб'єкт-суб'єктній основі та переходу з позиції пасивного слухача на позицію активного співпрацівника на базі середньорозрахункових показників оцінки викладача, експертної ради, взаємооцінки, самооцінки нами було виділено такі рівні:

I. Високий рівень. Відповідність майбутнього вчителя визначеним критеріям професіоналізму більше, ніж на 65%. Застосовує в педагогічній діяльності від 8 до 10 освітніх технологій. Займає позицію активного суб'єкта професійної підготовки. Коефіцієнт взаємодії в системі "викладач-студент" досягає 90%, "студент-учень" - 70%.

II. Достатній рівень. Відповідність майбутнього вчителя визначеним критеріям професіоналізму на 46-65%. Застосовує в педагогічній діяльності від 5 до 7 освітніх технологій. Виявляє наполегливість до переходу на позицію активного суб'єкта професійної підготовки. Коефіцієнт взаємодії в системі "викладач-студент" досягає від 50 до 90%, "студент-учень" - 40-70%.

III. Середній рівень. Відповідність майбутнього вчителя визначеним критеріям професіоналізму на 26-45%. Застосовує в педагогічній діяльності від 3 до 4 освітніх технологій. іноді виявляє наполегливість до переходу на позицію суб'єкта професійної підготовки. Коефіцієнт взаємодії в системі "викладач-студент" від 25 до 50%, "студент-учень" - 20-40%.

IV. Недостатній рівень. Відповідність майбутнього вчителя визначеним критеріям професіоналізму менша, ніж на 20%. Застосовує в педагогічній діяльності до 3 освітніх технологій. Взаємодія в системі "студент-викладач" відбувається більш на "суб'єкт-об'єктних" засадах. Коефіцієнт взаємодії в системі "викладач-студент" - менше 25%, "студент-учень" - менше 10%.

Зазначені рівні готовності до гуманного педагогічного спілкування були визначені за допомогою формули середнього коефіцієнта (C_k), яка є відношенням сумарного показника компонентів готовності (K_2) до суми показників "Константа" (K) та "Труднощі" (T) (формула 1):

$$C_k = \frac{K_z}{(K + T)} \times 100\% \quad (1)$$

З метою забезпечення надійності отриманих результатів на кожному підсумковому замірі (I-на початку курсу; II- в середині курсу; III-наприкінці курсу), крім середнього арифметичного, нами визначалась також дисперсія.

Отже, результати проведеного дослідження засвідчили значно вищий рівень готовності до гуманізації педагогічного спілкування студентів експериментальних груп у порівнянні з контрольними (табл. 1).

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз готовності студентів експериментальних та контрольних груп до гуманізації педагогічного спілкування (%)

	Високий			Достатній			Середній			Недостатній		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
<i>Е</i>	5.2	21.4	47.1	17.9	41.3	28.2	34.8	23.6	15.4	42.1	13.7	9.3
<i>К</i>	5.9	9.2	15.2	18.3	28.4	25.9	34.6	22.6	30.4	41.2	39.8	28.5

Проведене дослідження підтвердило висунуту гіпотезу і дало підстави для таких **висновків:**

Історико-теоретичний аналіз дав змогу простежити еволюцію педагогічного спілкування в контексті концепції гуманізму та охарактеризувати функціональні можливості педагогічного спілкування в гуманізації взаємодії викладача і студента.

Усвідомлення студентами на особистісному рівні змісту, форм і методів педагогічного спілкування в процесі модульного навчання сприяє його самоідентифікації та професійному зростанню в педагогічній діяльності.

Підготовка майбутніх фахівців до гуманізації педагогічного спілкування в процесі модульного навчання є цілісним процесом, що ґрунтується на гуманістичних засадах і забезпечує системність та цілеспрямованість професійної підготовки студентів.

Провідну роль у підготовці студентів університету до гуманізації педагогічного спілкування відіграє використання дидактичних модулів з педагогічних дисциплін, які сприяють: встановленню позитивної взаємодії в системах “викладач-студент”, “студент-учень”, зміні позиції студента і викладача та характеру їх взаємодії; переорієнтації мотивації навчання студента з “пасивного слухача” на досягнення ним професійного зростання; забезпечення творчого засвоєння студентами провідних ідей та технологій гуманного професійного спілкування вчителя.

Результати експериментально-дослідницької роботи дали змогу констатувати суттєві зміни щодо готовності студентів експериментальних груп до гуманізації педа-

логічного спілкування в порівнянні з контрольними, що доводить ефективність використання змісту, принципів функціонування та умов введення дидактичних модулів з педагогічних дисциплін.

Виконане дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого наукового обґрунтування заслуговують, на нашу думку, питання дослідження зарубіжного досвіду впровадження модульної форми організації навчання та його вплив на професійне становлення майбутнього вчителя.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

- 1) Методическое пособие по изучению личности в структуре педагогической деятельности / Якубовская А.Н., Якубовский А.П., Будиянский Н.Ф., Зинкевичус В.О./ - Одесса: Тип. Одесск. упр. по печати, 1996.- 48 с. (авторських 0,6-д.а.)
- 2) Планування та організація науково-методичної роботи як основа для створення умов самореалізації особистості фахівця: Науково-методичні рекомендації / Якубовська О.М., Якубовський О.П., Будиянський М.Ф., Зинкевичус В.О. та ін. / - Одеса: Вид-во.ОУД, 1996. - 41 с. (авторських - 0,5 д.а.)
- 3) Зинкевичус В.О.: Гуманистические основы формирования профессиональной общительности у будущих учителей //Сб. статей Междунар. науч.-практ. конф. "Современное состояние и перспективы развития гуманитарных наук (социология, социальная психология, менеджмент)". -Одесса.-1997. -С. 102-103.
- 4) Якубовская А.Н., Зинкевичус В.О. Самоактуализация будущего педагога в профессиональной деятельности через инновационные дидактические технологии // Материалы Междунар. науч.-практ. конф. "Образование в современном обществе: проблема, теория, практика". -Одесса. - 1996. - С.107-110. (авторських - 0,1 д.а.)
- 5) Зинкевичус В.О. Применение субъективных конструкторов метода репертуарных решеток в научно-педагогическом исследовании // Материалы Междунар. науч.-практ. конф. "Взгляд в будущее: молодежь, общество, цивилизация". - Одесса: ОПТУ.- 1996. -С. 46-47.
- 6) Зинкевичус В.О. Соціально-педагогічний аспект створення гуманістичних ідеалів особистості у сучасній освіті // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. "Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні". - Одеса. - 1996. - С.118-119.
- 7) Зинкевичус В.О., Кудрін О.В. Гуманістичні аспекти антигетичної філософії Г.Сковороди як методологічні підвалини концепції самовдосконалення // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. "Модернізація системи освіти в Україні на засадах національних традицій та етнопедогогіки, гуманізації і демократизації світового досвіду". - Івано-Франківськ. - 1995. -С. 42-44. (авторських -0,05 д.а.)
- 8) Зинкевичус В.О. Модульная технология организации педагогического образования в университете // Материалы Всеукр. науч.-практ. конф. "Университетское педагогическое образование: опыт, проблемы и перспективы развития". - Симферополь. - 1996.- С. 65-66.

Зинкевичус В.О. Гуманізація педагогічного спілкування в умовах модульного навчання студентів університету. -Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 - професійна педагогіка. - Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ, 1997.

Робота присвячена дослідженню ефективності використання модульної форми організації навчання у підготовці студентів університету до гуманізації педагогічного спілкування. В дослідженні здійснений історичний і психолого-педагогічний аналіз проблем міжособистісного спілкування, гуманізації педагогічного спілкування та модульної форми організації навчання. Розроблено методику гнучкого введення дидактичних модулів, що містять комплекс освітніх технологій, які сприяють організації позитивної взаємодії в системі "викладач-студент" та спрямовані на підготовку майбутнього вчителя до гуманізації педагогічного спілкування в його професійній діяльності.

Ключові слова: педагогічне спілкування, гуманізація педагогічного спілкування, модульна форма організації навчання.

Зинкевичус В.О. Гуманизация педагогического общения в условиях модульного обучения студентов университета. -Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - профессиональная педагогика. - Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, Киев, 1997.

Работа посвящена исследованию эффективности использования модульной формы организации обучения в подготовке студентов университета к гуманизации педагогического общения. В исследовании осуществлен исторический и психолого-педагогический анализ проблем межличностного общения, гуманизации педагогического общения и модульной формы организации обучения. Разработана методика гибкого введения дидактических модулей, содержащих комплекс образовательных технологий, которые способствуют организации положительного взаимодействия в системе "преподаватель-студент" и направлены на подготовку будущего учителя к гуманизации педагогического общения в его профессиональной деятельности.

Ключевые слова: педагогическое общение, гуманизация педаго-

гического общения, модульная форма организации обучения.

Zinkevich V.O. Humanization of pedagogical communication in the of conditions modul teaching of university students. - Manuscript.

Dissertation for a Candidate of Pedagogical Sciences, specialization 13.00.04 -professional pedagogy. - Institute of Pedagogy and Psychology of Vocational Education, at the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1997.

The paper is dedicated to the research of an efficiency of module organisation of University students training in their preparation for humanisation of pedagogical communication.

In this research historic and psycho-pedagogical analysis of the interpersonal communication, humanisation of pedagogical communication and module form of training organisation is accomplished.

An experimental course with a set of various didactic activities is worked out. The course assists in organisation of positive teacher-learner interaction and is aimed at teachers to be grounding for humanisation of pedagogical communication in their professional activities.

Key words: pedagogical communication, humanisation of pedagogical communication, module form of organisation of training

Підписано до друку 20.10.97р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк.1.0, Обл.-вид. арк. 0,8.
Наклад 100. Зам. 279.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

123.826

Ar 38.674

AB 38.674